

גיליונות ירושלים

הכלה – מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל

אפרים ענבר ומנחם בכרך

אדר ב' התשפ"ד
אפריל 2024

מכון ירושלים
לאסטרטגיה ולביטחון

© מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

אדר ב' התשפ"ד | אפריל 2024

טל': 02-940-6060 | www.jiss.org.il | info@jiss.org.il

facebook.com/JissDigital | twitter.com/JISS_Israel

גיליונות ירושלים

**הכלה – מרכיב מטריד
בהתנהגות הביטחונית של ישראל**

אפרים ענבר ומנחם בכרך

תוכן העניינים

6	_____	תקציר
6	_____	מבוא
8	_____	אירועי הכלה בעבר
11	_____	הסיבות לאימוץ ההכלה על ידי ממשלות ישראל וצה"ל
20	_____	סיכום
22	_____	רשימת מקורות

תקציר

בשלושת העשורים אחרונים ההכלה הפכה להיות מרכיב חשוב בהתנהגות הביטחונית של ישראל. הסיבות לנטייה להכלה הן מגוונות: שיקולים של מדיניות חוץ, שיקולי פנים, ורצון להימנע משלוט באוכלוסייה עוינת, לצד התפתחות של יכולות טכנולוגיות נגד אש תלולת-מסלול, מול יכולות היריב לפגוע בעורף. גם שינויים בקצונה של צה"ל ובתפיסת המלחמה משפיעים על העדפת ההכלה. אבל ההכלה מאפשרת ליריב זמן להתחמש, ומכרסמת בהרתעה. מדיניות האיפוק גם מנרמלת את השימוש בכוח על ידי יריביה של ישראל ומאפשרת הגדלת המינון של אלימות לאורך זמן.

מבוא*

תפיסת הביטחון של ישראל מבוססת כידוע על שלוש הרגליים: הרתעה, התרעה, הכרעה אשר נועדו בעיקר להתמודדות של מדינת ישראל עם איום קיומי על מצד צבאות מדינות ערב. ישראל התמודדה עם תרחישי פלישה של הצבאות הסובבים אותה (מצרים, סוריה, ירדן, עיראק ולבנון) ובמקביל היא התמודדה עם דפוס של הסתננויות ופיגועים על ידי ארגונים שונים של מחבלים.

ההכרעה הישראלית הייתה תמיד צבאית ולא מדינית. מובן היה שאין ביכולתה של ישראל להכריע את יריביה בדרך שבה הביסה ארה"ב את גרמניה ויפן, בסוף מלחמת העולם השנייה, לאחר שכבשה אותן והנדסה את המערכת הפוליטית שלהן. לפי התפיסה הישראלית, נועדה ההכרעה להשיג השמדת כוחות היריב, את שיתוק יכולתו להזיק לישראל לתקופה ממושכת ואת חידוש ההרתעה. התנהגות כוחנית נחשבה תורמת לתיחזוק ההרתעה מול מדינות וארגוני מחבלים למיניהם.

החל ממלחמת לבנון השנייה (2006) נוסף מרכיב רביעי – התגוננות, בעיקר מאש תלולת מסלול. אפשר לזהות מרכיב חמישי שדבק בו הכינוי "דוקטרינת בגין", והוא מניעה של איום אסטרטגי, כגון חיסול הכורים הגרעיניים בעיראק ב-1981 ובסוריה ב-2007 (מתניה ובכר,

* מאמר זה התפרסם לראשונה בכתב העט של מרכז דדו **בין הקטבים** ב-18 במרץ 2024. עיקר המאמר נכתב לפני השבעה באוקטובר 2023 ועודכן לאחר פרוץ מלחמת "חרבות הברזל". המחברים מודים לאיל בן-ארי, ערן לרמן, אביתר מתניה, גבי סיבוני, שמואל סנדלר, יעקוב עמידרו, הלל פריש, עוזי רובין, איתן שמיר ושני קוראים עלומים של כתב העת על הערותיהם המועילות.

פברואר 2023). גם ההסתמכות על הקשרים עם ארה"ב, ועל מרכיבי העליונות הטכנולוגית של ישראל, ממלאים תפקיד גובר, במסמך "אסטרטגיית צה"ל" (איזנקוט, 2015). באופן כללי, ההתייחסויות הישראליות לסוגיות ביטחון לאומי מדגישות יוזמה ושימוש בכוח צבאי. ואכן, ישראל לא היססה להסלים את העימות הצבאי כדי לדחות עד כמה שאפשר את סיבוב האלימות הבא או להביא לסיומו. ישראל הגיבה להתקפות על שטחה ואזרחיה בפעולות תגמול מעבר לגבול. בהתאם לתפיסת הביטחון שלה, היא אף יצאה למערכה כוללת במבצע סיני ב-1956 בעידודה של צרפת, בעלת בריתה אז. ובמלחמת ששת הימים ב-1967. בשנים האחרונות ניהלה ישראל "מערכה בין-המערכות" (מב"מ), המאופיינת על ידי יוזמה התקפית, בעיקר באמצעות חיל האוויר, אשר מנסה למנוע התבססות איראנית בסוריה והעברת טכנולוגיות שוברות שוויון לחיזבאללה (LIFSHITZ & SEREY-LEVY, 2022). ב-2023, לאחר שחמאס פלש לעוטף עזה ובצע מעשי זוועה, ישראל יצא למלחמת "חרבות ברזל" כדי לחסל את יכולותיו הצבאיות.

התנהגותה הביטחונית של ישראל לאורך העשורים האחרונים משקפת גם מרכיב שאינו מוזכר בדרך כלל כחלק מתפיסת הביטחון הלאומית. דווקא כאשר ישראל הופכת למעצמה אזוטרית שאין בכוחה של שום מדינה שכנה להביסה תבוסה צבאית, היא הרבתה להתנהג באיפוק ולהכיל התגרריות כוחניות נגדה. "הכלה" פירושה איפוק, יכולת לספוג אלימות ולהימנע מהסלמה. מרכיב "ההכלה" היה קיים תמיד בהתנהגות הביטחונית של ישראל. תגובה צבאית ישראלית להתגרריות אף פעם לא הייתה אוטומטית והייתה תלויה בהקשרים פוליטיים. בהתאם לאמרתו הידועה של ראש הממשלה לוי אשכול: "הפנקס פתוח והיד רושמת." עם זאת, הכלה הייתה פחות נפוצה בעבר.

מאמר זה מסביר את הסיבות המרכזיות להעדפת ההכלה בעשורים האחרונים על פני הסלמה ונסיונות להכרעה. חלקו הראשון של המאמר סוקר מספר אירועי הכלה של ישראל בתקופה זאת, והחלק השני מונה סיבות אפשריות להיגיון שמאחורי ההחלטות השונות להעדפת ההכלה על פני הנטייה הראשונית להסלמה ולהכרעה. התופעה דורשת הסבר כי היא נרחבת, ויש סימנים לכך שיש לה השפעה שלילית על כושר ההרתעה של מדינת ישראל. כשל ההרתעה האחרון לאחר תקופת הכלה ממושכת הוא התקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023. מלחמת "חרבות ברזל" בעזה היא אולי תחילת היפוך המגמה וחזרה ליסודות תפיסת הביטחון המקורית של צה"ל שלאחר קום המדינה.

אירועי הכלה בעבר

דוגמה נודעת להכלה ישראלית היא היעדר התגובה לירי הטילים מעיראק בחורף 1991. באותם חדשים שיגר צבא עיראק 39 טילי סקאד לעבר ישראל, ואלה גרמו נזק ברכוש והפגיעה בנפש. בעקבות לחץ אמריקני להימנע מתגובה צבאית (כדי לא לערער את הקואליציה, שהשתלבו בה גם כוחות צבא ממדינות ערב), ישראל הבליגה ולא תקפה מטרות בעיראק. הרמטכ"ל דאז, רא"ל דן שומרון, הציע איפוק (בניגוד לקולות אחרים בצה"ל ובממשלה), וזה הועיל לראש הממשלה דאז יצחק שמיר לאמץ מדיניות של הבלגה. עם זאת, שמיר הודה שההחלטה "לשמור על איפוק לנוכח הפרובוקציה העיראקית הבוטה והתוקפנית" הייתה מהמשימות הקשות ביותר שקיבל על עצמו בחייו (שמיר, 1996, עמ' 263).

גם שתי מלחמות לבנון, הראשונה ב-1982 והשנייה בשנת 2006, אירעו רק לאחר מספר רב של פיגועים נגד אזרחים, חטיפות חיילים וירי רקטות מלבנון לעבר מדינת ישראל. ממשלת ישראל החליטה בשישה ביוני 1982 לצאת למערכה נרחבת ולפלוש ללבנון כדי להרחיק את מקורות הירי (היו גם סיבות חשובות נוספות, כמו ניסיון להחליש את אש"ף ולשנות את המציאות הפוליטית בלבנון).

הזירה הלבנונית אכן מספקת אירועי הכלה ישראלית למכביר. בשנת אלפיים לדוגמה, לאחר ירי קטיושות על ישראל, איים שר החוץ דאז, דוד לוי, ש"אדמת לבנון תבער בלהבות... אינטרסים חיוניים ללבנון יעלו בלהבות ותידרשנה שנים רבות לשקם את הנזקים". (דוד לוי, שירות גלובס, 2000). ידועה גם האמרה של ראש הממשלה ושר הביטחון אהוד ברק דאז, מייד לאחר הנסיגה החד-צדדית מלבנון במאי 2000: "אם תיפול שעה משערות ראשם של מי מחיילנו, אדמת לבנון תבער". אבל באוקטובר אותה שנה חטפו אנשי חיזבאללה והרגו שלושה חיילי צה"ל, וצה"ל לא הגיב במתקפה כוללת, אלא נקודתית. ברק סיכם, בישיבת הממשלה מיום תשעה באוקטובר: "...אנו שומרים לעצמנו את זכות התגובה בעיתוי שנמצא לנכון..." (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 42).

נוסחה זאת, בתוספת איומים של ראשי המדינה, היו תדיר התגובה של ישראל להתגרונות של חיזבאללה. לאחר ניסיון החטיפה שסוכל בע"ג'ר בנובמבר 2005, התקיימה התייעצות עם ראש הממשלה אריאל שרון ושר הביטחון שאול מופז, והיא שפכה אור על התפיסות שהיו רווחות בנוגע להתמודדות מול חיזבאללה. המלצת הרמטכ"ל רא"ל דן חלוץ, שהתקבלה על ידי הדרג המדיני, הייתה: "לעת הזאת, ההמלצה היא להכיל את האירוע" (שם, עמ' 60).

תגובות צה"ל היו מוגבלות ביותר, במטרה ברורה למנוע הסלמה בגזרה. דו"ח וינוגרד מעיד: "חרף האיומים המפורשים והחד-משמעיים, הרי שמאז הנסיגה בשנת אלפיים הגיבה ישראל להתקפות חיזבאללה בצורה מקומית ומדודה, במטרה להכיל כל אירוע ולהביא לסיימו מהר ככל האפשר. היקף התגובה התרחב במשהו במהלך השנים, אך עקרון ההכלה נשמר בקפדנות" (שם, עמ' 45). מדיניות ההכלה לא שונתה כאמור גם לאחר ניסיון החטיפה הכושל בכפר ע'ג'ר (נובמבר 2005). מדיניות הכלה זו בגזרת לבנון המשיכה גם כאשר נורו פגזים ליישובי הצפון וגרמו אבדות בנפש לאזרחים ולילדים, וגם כאשר הלבנונים התחילו במיזם הטיה של נהר הוואזאני כדי למנוע זרימת מים אל נחל החצבאני (יובל של הירדן).

על פי דו"ח וינוגרד, למרות ביקורת של מפקדים בצה"ל על מדיניות ההכלה לא היה "ניסיון ממשי של מפקדים בכירים בצבא לערער בפני הדרג המדיני על מדיניות ההכלה. גם לא נמצא מסמך מתכלל, המנתח באופן שיטתי ובראייה ארוכת טווח את היתרונות והחסרונות של מדיניות ההכלה לעומת חלופות אחרות והמציע לדרג המדיני לנהל דיון מסודר בסוגיה זו" (שם, עמ' 47). נראה שמדיניות ההכלה התקבעה כמדיניות שיש לפעול על פיה, בשל העדפת הדרג המדיני, ותוך הסתגלות של מפקדי צה"ל להלך מחשבה זה.

ב-12 ביולי 2006 פתחו עשרות מחבלים של החיזבאללה בהתקפה מתואמת בחסות הפגזה ארטילרית כבדה על צפון הגליל, הרגו שלושה חיילים, פצעו שלושה נוספים באורח קשה וחטפו שני חיילי סיור. רק לאחר מכות כואבות אלו יצאה ישראל למבצע שכונה אחר כך "מלחמת לבנון השנייה". גם כאשר חיזבאללה שיגר כלי טיס בלתי מאוישים לעבר אסדת הקידוח כריש (ביולי 2022) ולעבר צפון מדינת ישראל, הכילה ישראל התגרויות אלו. ממשלת ישראל בראשות יאיר לפיד אף חתמה על הסכם הגבול הימי עם לבנון ב-27 באוקטובר 2022 בצל איומי מלחמה של החזבאללה, תוך ויתור על כול התביעות הטריטוריאליים הישראליות. ב-2023 התרבו ההתגרויות של חיזבאללה: ירי טילי נ"ט (נגד-טנקים) על גדר הגבול, פירוק ציוד מהגדר, ירי טילים על ישראל, שיגור חריג של מטען רב-עוצמה על ציר תנועה אזרחי במרכז מדינת ישראל, וסיורים של כוחות חיזבאללה לאורך הגבול בניגוד להחלטת 1701 של מועצת הביטחון משנת 2006. כל אלה לא הביאו לתגובה ישראלית ממשית.

האמירה המפורסמת ביותר אשר נותנת גיבוי להכלה הישראלית נאמרה בהתיסותו של שרון לביקורת על מדיניות ההבלגה של ישראל כלפי הפיגועים במסע הטרור הפלסטיני, שהחל בסתיו בשנת אלפיים (מסע המוכר כאינתיפדה השנייה, וכלל לא היה תקוממות עממית). בדבריו בשלושה ביוני 2001 הדגיש שרון "גם איפוק הוא מרכיב של כוח" (וואלה, 2001).

מתחילתגל הטרור ועד תחילת שנת 2002 היו כמעט שבעת אלפים פיגועים, ונהרגו בהם מאתיים ארבעים וארבעה ישראלים ומאות רבות נפצעו. ישראל נהגה באיפוק רב, משום שראתה

ברשות הפלסטינית שותף לשלום, ובשל תגובתה האוטומטית של הקהילה הבינלאומית, שקראה לאיפוק. נדרש זמן לעבור ממצב של שיתוף פעולה ביטחוני עם הפלסטינים להכרה בכך שיש עימות אלים עימם.

הזרז לסיום מדיניות ההכלה היה סדרת פיגועים תוך כשישה שבועות שבה נהרגו 135 ישראלים כששיאה היה הרג של עוד שלושים ישראלים בפיגוע במלון פארק ב-27 במרץ 2002. שבו נהרגו עוד שלושים ישראלים. בעקבות זאת יצא צה"ל למבצע "חומת מגן", ובמסגרתו פלש למרבית הערים הגדולות שבשליטת הרשות הפלסטינית וניקה את השטח ממחבלים. מבצע הכרעה זה, והעבודה הממושכת של צה"ל ושל השב"כ לאחריו, יצרו מציאות ביטחונית חדשה, נסבלת יותר.

עזה היא זירה נוספת שבה גילתה ישראל הכלה למשך תקופה ארוכה. ירי רקטות ופצצות מרגמה, שיגור בלוני נפץ, עפיפוני תבערה ורחפני תקיפה, וחפירה בלתי פוסקת של מנהרות תקיפה מרצועת עזה לכיוון ישראל ללא תגובה מיידית ורחבה, הם דוגמה להכלה על ידי ממשלות ישראל בהמנעותן מפתיחה במערכה צבאית, שתכריע את חמאס בעזה ותשים קץ למצב זה. זאת למרות הכרזה חגיגית של ראש הממשלה שרון ב-31 באוגוסט 2003: "אשקלון לא תהפוך לקו חזית, לא אשקלון ולא מקומות אחרים..." (ערוך 7, 2003).

רק לאחר ירי טילים נרחב ופגיעה באזרחים ובשגרת החיים בישראל הורתה ממשלת ישראל לצה"ל לצאת לכמה מבצעים קרקעיים. אולם, צה"ל לא יצא למלחמה כוללת על מנת לשים קץ לפעילויות העוינות מצד חמאס ולהביא לסיום שלטונו בעזה. במשך הזמן, הגדיל חמאס את טווח הטילים וגם את גודל ראשי הנפץ שלהם, וישראלים רבים יותר נמצאו בסכנת חיים. הטילים מעזה איימו על מאות אלפי ישראלים וגם על מתקנים אסטרטגיים, אך ישראל הכילה את המציאות הזאת.

רק במקרים שבהם לא יכלה עוד ישראל להבליג על תקיפות נגדה, היא יצאה למערכות צבאיות נרחבות או מוגבלות. ראש הממשלה אהוד אולמרט ביטא בברור את התחושה הציבורית, שגדשה הסאה ושכמות האירועים אכן הגיעה לרמה בלתי נסבלת, כשאמר ב-17 ביולי 2006 בנאומו בכנסת לאחר היציאה למלחמת לבנון השנייה: "יש רגעים בחייה של אומה שבהם היא חייבת להביט אל המציאות נכוחה ולומר 'עד כאן'. ואני אומר לכולם - עד כאן. ישראל לא תהיה בת ערובה. לא של כנופיות טרור, לא של רשות טרור, וגם לא של אף מדינה ריבונית" (מרסיאנו, 2006). כך קרה גם לאחר שבעה באוקטובר 2023. כיבוש ישובים יהודים, שלא קרה כמותו מאז מלחמת העצמאות, כשהוא מלווה במעשי זוועה, ב-1200 הרוגים, ובכ-230 חטופים ישראלים לא הותיר ברירה לממשלה ישראל אלא לצאת למלחמה שתכליתה להרוס התשתית הצבאית של חמאס.

הסיבות לאימוץ ההכלה על ידי ממשלות ישראל וצה"ל

מדוע ההכלה הפכה לחלופה מועדפת דווקא בעת עליונות צבאית ברורה של ישראל על אויביה? כאשר בוחנים את מכלול השיקולים המקומיים והגאו-פוליטיים ניתן להצביע על מספר סיבות המסבירות את הבחירה של ישראל במדיניות שמרכיב ההכלה בה בולט מאוד.

1. לישראל, כמדינות קטנות אחרות במערכת הבין-לאומית, אין תמיד החופש לפעול בגלוי בכל האמצעים הצבאיים שעומדים לרשותה. התמיכה של בעלת הברית האמריקנית בשימוש בכוח חשובה לה במיוחד. ישראל לא יצאה למלחמה ב-1967 עד שהגיעה למסקנה שארה"ב אינה מתנגדת למהלך ישראלי כזה. ב-1973 ישראל נמנעה ממכה אווירית מקדימה בגלל ההתנגדות האמריקנית. ההוראה לצאת למלחמת לבנון הראשונה ב-1982 התקבלה לאחר שבירושלים הבינו שווינגטון נותנת לה "אור צהוב מהבהב" (כחלק מן המערכה שניהל אז ממשל רייגן באמצעות שליחים נגד גורמים פרו-סובייטיים בזירה העולמית והאזורית).

ניסיון של מהלך צבאי בעל אופי הכרעתי אף נמנע בעזה בעקבות התנגדות אמריקנית. שרון הודיע לאמריקנים באפריל 2001, שירי על שדרות הוא חציית כל הקווים האדומים, והורה לצה"ל לבתר את הרצועה לשלושה חלקים במטרה מוצהרת של "ביעור המרגמות" והרחקת טווח הרקטות. לחץ אמריקני הביא לנסיגת כוחות ישראל תוך 24 שעות, לאחר שמפקד אוגדת עזה, לימים האלוף יאיר נוה, הודיע שצה"ל יישאר בעזה גם חודשים אם יידרש לכך (זרחין ומועלם, 2011).

אפילו במבצעים קצרים מתגלית התלות בארה"ב. במבצע "שומר חומות" לדוגמה, שנערך במאי 2021 נגד חמאס בעזה, נעשה שימוש רב במערכת "כיפת ברזל" על מנת ליירט את הטילים והרקטות שחמאס ירה. ההידלדלות הרבה במצבת הטילים המיירטים של מערכת זו אילצה את ישראל לפנות לארצות הברית בבקשה דחופה למלא את החסר (והיא נענתה לכך בסופו של דבר עם תמיכה רחבה מאוד בקונגרס).

במלחמת "חרבות ברזל" התגלתה לכול התלות הישראלית בארה"ב באספקת תחמושת ומערכות נשק לסוגיו מארה"ב. תלות זו שמשה את ווינגטון להשפיע על ניהול המלחמה וקביעת אופי הלחץ הצבאי. היקף הסיוע ההומניטארי לעזה ואספקת הדלק, שמגיעים ברובם לחמאס, הם תוצאה של לחץ אמריקני. מדינאים וגנרלים אמריקנים משתתפים בדיונים של הקבינט הישראלי וגם של הצבא – תופעה ללא תקדים.

קיום "השעון הפוליטי" בעת שימוש בכוח, כלומר הבנה בינלאומית לפעילות צבאית ישראלית, אינו תופעה חדשה. ממשלות ישראל והצמרת הביטחונית בארץ חשבו שמדיניות הכלה, שבה ישראל סופגת אש ואבדות היא כלי לבניית משאבי לגיטימציה בחו"ל ובארץ לפעילות ישראלית צבאית בשלב מאוחר יותר, והיא מאריכה את משך "השעון הפוליטי". חשיבתו של ממד הלגיטימציה גדלה במלחמות אשר משודרות בהרבה ערוצי תקשורת (יעלון, 2008, עמ' 2-141). כבעבר, יש לא אחת קשר בין הדם הישראלי שנשפך, ומידת ההרס והמצוקה בתוך המדינה לבין ההבנה הנוצרת בחו"ל לתגובה צבאית ישראלית.

גם הקשב הבינלאומי לנעשה בזירה הישראלית-ערבית משפיע במידה רבה על חופש הפעולה הישראלי. לסכסוך של הפלסטינאים עם היהודים יש ככל הנראה תהודה רבה מאוד. אם תשומת הלב של התקשורת הבינלאומית מוסטת אל משבר מחוץ למזרח התיכון, יש לישראל חופש פעולה רחב יותר. בנסיבות כאלה היא יכולה לנצל את חלון ההזדמנויות לפעול צבאית בנחרצות, ולו זמנית.

2. ההחלטה ליזום מלחמה או מבצע צבאי נרחב אינה קלה עבור כל ממשלה, ובייחוד במצבים של מתח פוליטי פנימי. חומרת האיום על העורף מעמיקה את הדילמות. צבירת משאבי לגיטימציה לשימוש בכוח היא הכרחית, כדי להצדיק את המחירים של המלחמה או של המבצע הצבאי, גם אם הם מסתיימים בהצלחה. תקופת הכלה משמשת גם לצורך בניית תמיכה מבית לפעילות צבאית.

כמו כן, האפשרות לכישלון בפעילות צבאית יזומה מרחפת תמיד על מקבלי החלטות, והיא שיקול שמעלה את ערך ההכלה. אף מנהיג אינו רוצה להסתכן ולהיות מזוהה עם מלחמה שאינה מוצלחת. מלחמה כזו יוצרת בעיה פוליטית גדולה ועלולה להפיל ממשלה. גולדה מאיר נאלצה להתפטר ב-1974. התמיכה העממית בראש הממשלה אולמרט ירדה מאוד לאחר שהתגלו ליקויים משמעותיים בניהול הלחימה בלבנון ב-2006. שיקול זה מעלה את ערך ההכלה. גם הרתיעה רבת השנים של ראש הממשלה בנימין נתניהו משימוש בכוח צבאי מוכרת, ומקורה גם הוא בסיבות פוליטיות.

חויית "הבוץ הלבנוני" בעקבות הפלישה הישראלית ללבנון ב-1982 הייתה אחת הסיבות למדיניות הכלה בלבנון לאחר הנסיגה החד-צדדית במאי של שנת אלפיים (ועדת וינוגראד, 2008, עמ' 45). ועדת וינוגראד ציינה ש"לממשלה היה גם עניין מובהק שלא לחשוף את

האוכלוסייה האזרחית בצפון לירי רקטות. מצב המיגון היה ידוע למקבלי ההחלטות, כמו גם ההיערכות החלקית, בלשון המעטה, של המערכות האזרחיות למיניהן, נוכח אפשרות של הסלמה ואש. יתר על כן, מנגד ניצב השגשוג הכלכלי של יישובי הצפון, שמצא גם ביטוי סמלי אך משכנע בדמות 'הצימרים המלאים' שבהם נפשו תושבי ישראל" (ועדת וינוגראד, 2008, עמ' 45).

גם החשש מנפגעים הפך לפן חשוב בשיקולי הדרג המדיני - האם להכיל התגרריות או להיכנס לשטח האויב על מנת להסיר את האיומים. אומנם החברה הישראלית רגישה לאבדות פחות מכפי שהדרג המדיני והצבאי מעריכים (שוקר, 2022), אבל האמונה שהרגישות קיימת מדריכה את צעדיהם של מנהיגי המדינה והצבא. ראשיתו של חשש זה במחזה מעוגן בתקופת מלחמת ההתשה "מלכת האמבטיה" שהוצג בזמן מלחמת ההתשה, והמשכו לאחר פרוץ מלחמת לבנון הראשונה. בשנת 1983, לאחר שצה"ל שהה כבר כמעט שנה בלבנון וספג כחמש מאות אבדות עד אז, הוקמה תנועת "הורים נגד שתיקה" אשר שמה לעצמה למטרה להחזיר את צה"ל מלבנון ארצה, בגלל הימשכות המלחמה ללא תוחלת נראית והאבדות המצטברות. תנועה זאת הייתה ההשראה לתנועה נוספת, שקמה לאחר מספר שנים, בעקבות אסון המסוקים בפברואר 1997 (ושנהרגו בו 73 חיילים עת התנגשו שני מסוקים באוויר בדרכם ללבנון), והיא "תנועת ארבע אימהות" (מדפיס בן-דור, 2020). הקושי להצדיק אבדות במלחמה שמטרותיה אינן בהסכמה לאומית רחבה או שאינן נראות בנות השגה נכון בישראל ובמקומות אחרים (Gelpi Feaver & Reifler, 2009).

הפעילות של "תנועת ארבע אימהות" סייעה לראש הממשלה דאז, אהוד ברק, להחליט על הוצאת צה"ל מרצועת הביטחון בלבנון, במאי של שנת אלפיים. שתי תנועות אלו, שסחפו רבים מהציבור במדינת ישראל, הגדילו ללא ספק את המודעות והרגישות לאבדות של צה"ל.

קובעי המדיניות בממשלת ישראל, ואף מפקדים בכירים בצה"ל, החלו לשקלל ביתר שאת את רגישות הציבור לאבדות בבואם לקבל החלטה הנוגעת לפעולה צבאית הכרוכה בכניסה קרקעית ליעדי אויב (סיבוני ובזק, 2021). רב אלוף משה (בוגי) יעלון מזכיר את ההיסוסים בצה"ל לקראת מבצע "חומת מגן" (אפריל 2002) לכיבוש השטחים הפלסטיניים המאוכלסים בגלל חששות לאבדות מרובות (יעלון, 2008, עמ' 135-136). לאחר המלחמה ב-2006 התלונן האלוף אלעזר שטרן על רגישות מוגזמת לאובדן חיים וחשף את העובדה, שאחד הקרבות הופסק בגלל כמה נפגעים (שרגאי, 2006). גם התגובות הישראליות המאופקות להתקפות הטילים השונות מעזה הושפעו משיקול זה.

אך, מלחמת "חרבות ברזל" הראתה את הטעות שבהערכות הצמרת המדינית והצבאית. ההיענות של חיילי המילואים היתה גבוהה מאוד למרות הסכנות של אובדן חיים בלחימה. החברה האזרחית גילתה תושיה וחוסן חברתי מרשים. סקירה אקראית של ההספדים שהושמעו לזכר הנפלים מגלה רוח פטריוטית מעוררת התפעלות וחלקים רבים בחברה הישראלית מוכנים להקרבה רבה כדי להגן על המולדת.

החשש מנפגעים בא לידי ביטוי, בין השאר, בהעדפת אסטרטגיה צבאית המבוססת על אש אווירית מדויקת מנגד. התפתחויות טכנולוגיות בתחום הדיוק ואש מרחוק אפשרו אימוץ אסטרטגיה שהקטינה את הצורך בשימוש בכוחות יבשה וחסכה נפגעים. אדוארד לוטוואק טבע את המונח "מלחמה פוסט-הרואית", והצביע על המעבר של המערב ממלחמה טיפוסית, שבה מצפים מהלוחם לגבורה תוך כדי נכונות להקרבה עצמית כדי לנצח בקרב, אל מלחמה שאחת ממטרותיה העיקריות היא להימנע מאבדות. לדעתו, אבדות כבדות בקרבות למעשה אינן קבילות כלל במדינות המערב (Lutwak, 1995). הערכות מסוג זה האדירו את המשיכה של השימוש בזרוע האווירית (Cohen, 1994). אסטרטגיה המבוססת על כוח אווירי יושמה בהצלחה במלחמת קוסובו בשנת 1999 על ידי נאט"ו, שהפעיל כלי טיס מסוגים שונים ללא הכנסת כוחות קרקעיים להכרעת צבא סרביה. למרות זאת הוכנה אופציה קרקעית, וייתכן שקיומה תרם להחלטתו של מנהיג סרביה, סלובודן מילוסביץ', לסגת. החשיבה הצבאית תוצרת ארה"ב השפיעה גם על צה"ל (Shamir, 2018).

3. באופן פרדוקסלי, הסכמי שלום עם מדינות ערב – שהושגו בעיקר בגלל העליונות הצבאית הישראלית והמפלול שספגו הערבים במלחמות נגד ישראל – הפכו למגבלה על חופש הפעולה הישראלי. בעבר, החשש היה מפני התערבות סובייטית, ואילו "מה יגידו בקהיר", כאשר מצרים הייתה אויב, היה שיקול משני. בימינו צריך להתחשב יותר בתגובה האפשרית של מצרים, ולעיתים יש צורך ליידע אותה לגבי מהלכים צבאיים. מצרים נתפסת כיום כשחקן שרצוי לתאם עימו עמדות בנושא עזה. ואכן, כוונתה של ישראל לכבוש את "ציר פילדלפי" ב-2024 הייתה נושא לדיון עם המצרים. גם ירדן רגישה למהלכים ישראלים ביו"ש, ובייחוד בירושלים. ליחסים עם ירדן, המדינה עם הגבול הארוך ביותר עם ישראל והמשמשת כאזור חץ במזרח, יש חשיבות רבה.

התגרויות ומעשי הטרור של הפלסטינאים המשיכו לאחר חתימת הסכמי אוסלו והעברת הערים הגדולות ביו"ש לרשות הפלסטינית. האיפוק שגילה צה"ל כלפיהם נבע בעיקר מהרצון והתקווה של אנשי הדרג המדיני במדיניות החוץ והביטחון הישראליים והאמריקניים שתהליך אוסלו יצליח. לדעתו של יעלון, אלו סירבו לראות ביאסר עראפאת אויב המשתמש בתהליך השלום על מנת להגיע ליעד ההיסטורי – חיסול מדינת ישראל (יעלון, 2008, עמ' 26-11).

4. סיבה נוספת להימנעות מהכרעה ולניהול מדיניות הכלה היא הירידה הניכרת בתפיסת האיום. בעקבות חוזה השלום עם מצרים והאביב הערבי נעלמו איומים קונבנציונליים קיומיים מקובלים מפלישה לארץ. אי לכך, צה"ל צמצם את הסד"כ (סדר-הכוחות) העומד לרשותו (גם בגלל שינוי בתפיסת המלחמה הבאה ובשל אילוצים כלכליים). החשש שסדרת אירועים ביטחוניים תביא להסלמה בפלישה נעלם.

הירידה ברמת האיום משקפת את אופיים המשתנה של האויבים. במאה ה-21, הפעילים ביותר באלימות נגד ישראל (חזבאללה, חמאס, ומיליציות אחרות) הוגדרו כארגוני טרור, שכוחם לאיים על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה מוגבל. ההצטיידות באמל"ח (אמצעי-לחימה) המאפשרים להמטיר אש תלולת מסלול גדלה במידה רבה, וכך גם היכולת לגבות מחירים מישראל, אך לא הייתה הערכה שארגוני הטרור הם סכנה קיומית. הסבירות לאפשרות שחזבאללה יפלוש לגליל לא הייתה גבוהה, וארועים כמו שבעה באוקטובר לא נצפו כאפשריים. לכן, היה נראה שהצורך בתגובה חריפה מיידית קטן יותר, ושהכלה של התגרויות והמתנה למועד נוח להיפרע מהאויב הן חלופה סבירה. עליונות צבאית ברורה מאפשרת הכלה, שמחירה בטווח הקצר לפחות הוא כרסום בהרתעה.

בצה"ל גם התקבעה התפיסה שהטיפול בארגוני הטרור, אשר אינם מייצרים איום קיומי על המדינה, הוא במסגרת "כיסוח הדשא" (ענבר ושמיר, 2013). עיקרה של תפיסה זאת הוא הכלה של תקיפות והבלגה לצורך צבירת לגיטימציה. התגובה הצבאית, על פי התפיסה הזאת, אינה מיועדת להשפיע על כוונות היריב ולהשיג הכרעה, אלא לפגוע ביכולותיו, כדי למנוע ממנו יכולות מבצעיות לתקופת זמן מוגבלת, עד שישראל שוב תתבקש להגיב צבאית. הדרג הצבאי "הפסיק להאמין בניצחון על גורמים שאינם מדינתיים כמו חמאס וחיזבאללה... ומעדיף הכלה על פני הכרעה" (קמחי, מיכאל ורגב, עדכן אסטרטגי, 2020, עמ' 21). הכרעה קשה גם כשחושבים שליריב אין מרכז כובד ברור, מצב שמאפיין במידה רבה ארגונים תת-ממשלתיים. אך, ההסתכלות על חיזבאללה וחמאס כעל ארגוני טרור בעתית, כיוון שארגונים אלו השתלטו

על שטח, ויש להם במידה מסוימת גם אחריות לאוכלוסייה אזרחית. כמו כן, עומדים לרשותם צבאות מאומנים המצוידים בטילים רבים יותר משל רוב צבאות העולם.

פיתוח מערכות נשק הגנתיות נגד אש תלולת מסלול כמו "כיפת ברזל" ו"שרביט קסמים" הפיג במידה מסוימת את החששות הישראליים מפני הטילים שמעבר לגבול. מזעור הנזק מפני חמאס והג'יהאד האסלאמי בעזה, ובעיקר מזעור האבדות בנפש, העניקו לדרג מדיני אורך נשימה והקטינו את הלחץ הציבורי לפעול נגד היורים. ההכלה הפכה לחלופה סבירה.

איום אחד רציני יותר הולך גם הוא את ישראל להכלה: ירי מאסיבי של טילים לטווחים שונים על העורף הישראלי הן מצד חיזבאללה בצפון והן מצד חמאס ברצועת עזה, והמשמעויות הקשות של ירי כזה על הכלכלה הישראלית ועל חיי האזרחים. למרות התגריות רבות מצד ארגונים אלו, החשש מהסלמה בתגובות הצבאיות הישראליות לצורכי הכרעה ולו זמנית, טמון ביכולת היריב לשגר אלפי טילים על העורף הישראלי. כלומר, היכולת להמטיר טילים רבים על האוכלוסייה האזרחית בישראל ועל מתקנים בעלי חשיבות אסטרטגית (תחנות חשמל, נמלים, שדות תעופה) יצרה משוואת הרתעה שישראל התחשבה בה. הפגנות הגדר בעזה לדוגמה, טופלו בעיקר באמצעים הגנתיים. "השאיפה בצה"ל היא לסיים את הטיפול בהפגנות הללו עם מינימום נפגעים בצד השני, כדי לא להתסיס את השטח או לגרום להלוויות שיולידו את מפגעי הגבול או המסיתים המרכזיים הבאים... מאירוע לאירוע נראה שההרתעה הצה"לית נשקת... גם שהיגיון מבצעי עומד מאחורי מדיניות ההכלה הזו" (זיתון, 2018).

5. הרתיעה משימוש בכוח יבשתי רחב היקף שקשה להשיג בלעדיו הכרעה נובעת, מהאמונה של חלק ניכר מהקצונה הבכירה של צה"ל שבלוחמה מודרנית אין חשיבות יתרה לכוחות הקרקעי. החשיבה הדומיננטית הייתה שמלחמות גדולות המתנהלות באמצעות שיטות תמרון של כוחות טנקים וחי"ר (חיל רגלים), הן נחלת העבר. צה"ל ראה בחיל האוויר ובמודיעין מדויק חזות הכול בלוחמה בת-זמננו. הוא אכן, דילל את זרוע היבשה, ויחידות שריון וחי"ר במילואים פורקו בגלל האמונה הרווחת שיש חלופות (בעיקר טכנולוגיות) טובות יותר.

הערכת הדרג המדיני שיש להעדיף הכלה נפוצה גם משום, שבשנים האחרונות זרוע היבשה של צה"ל אינה ערוכה ומוכנה לכניסה קרקעית רחבת היקף הדרושה להכרעה. נוצרה ספקנות מרובה לגבי הכשירות והמוכנות של צה"ל למהלך יבשתי, ו"התמרון הקרקעי הפך למוצא אחרון לצורך השגת הכרעה מוגבלת" (מיכאל, רגב וקמחי, 2020). גם החתירה של הרמטכ"ל

לשעבר אביב כוכבי לעיצוב "תפישת ההפעלה לניצחון" באמצעות טכנולוגיות חדשות מעידה על הניסיון להתמודד עם חשש זה (כוכבי, 2019). ואכן, מטרת תוכנית "תנופה" שהתפרסמה על ידו ב-2009 הייתה להביא את צה"ל למוכנות זו. יש להניח שמאחר שלהערכת הרמטכ"ל ומפקדים בכירים אחרים (אורטל, 2021) צה"ל עדיין לא הכין את עצמו מיטבית אל מול האיומים הללו, ומכיוון שלדעת מומחים נוספים הוא אף סובל משיתוק שנובע מחולשת החשיבה הצבאית, העדיף צה"ל בעת הזאת לנקוט אסטרטגיה של הכלה על פני מבצעים מלחמתיים יבשתיים שהצלחתם נתונה בספק (סיבוני, בזק, פרל ופינקל, אפריל 2018, עמ' 8).

לא פלא שבמקרה של החלטה על תגובה צבאית, ביצעה ישראל תקיפות כירורגיות מהאוויר וצמצמה עד למזער את השימוש בצבא היבשה. נראה שהעדפת הכלה על פני מבצעים צבאיים רחבי היקף הייתה רווחת עד שבעה באוקטובר. המחסור בתחמושת ובאמצעי לחימה במלחמת "חרבות ברזל" מוכיח שצה"ל לא הכין עצמו למלחמה גדולה. עם זאת ראוי לציין, שמלחמת "חרבות ברזל" הזימה את החשש מיכולותיו של צבא היבשה ואת מוכנותו להתמודד פנים אל פנים עם אויב בכל דרך. שיתוף הפעולה הבין-זרועי בלט לטובה. החקירות על ביצועי צה"ל בוודאי יעלו ליקויים שונים ויילמדו לקחים, אך על רוח הקרב של יחידותיו של צה"ל אין עורעין.

6. סיבה נוספת, אשר משתלבת היטב עם הסיבות דלעיל, הינה החשש שכניסה קרקעית עלולה לגרום למתארי לחימה מסובכים, שיש בהם גם חיכוכים עם האוכלוסייה המקומית העוינת, וקבלת אחריות לרווחת האוכלוסייה שנכבשה. הנסיגה מלבנון ומעזה והנכונות לסגת משטחים בגדה המערבית נובעים מהרתיעה הישראלית לשלוט באוכלוסייה זרה. גם במלחמת "חרבות ברזל" הודיעה ישראל, שהיא אינה מתכננת להשאר בעזה לאחר השגת היעד של חיסול התשתית הצבאית של חמאס.

החינוך עם האוכלוסייה יש בו פוטנציאל לאובדן בקרב חיילי צה"ל, ובכך ביקורת מבית, ואילו הרוגים מקרב האוכלוסייה האזרחית ("בלתי מעורבים" בעגה הצבאית) מובילים לביקורת בינלאומית. כך אירע ב"מבצע ענבי זעם", שבמהלכו ירתה סוללת תותחים צה"לית אש לחילוץ כוח שהיה בפעילות באזור כפר קנא בדרום לבנון ב-18 באפריל 1996. ארבעה פגזים סטו אז ופגעו בריכוז של פליטים ובכוח האו"ם ששהה בבסיס הסמוך. לפי מקורות לבנוניים, נהרגו מההפגזה 102 אזרחים, ביניהם ילדים רבים, ומאה נפצעו (מספרים נבדקו שאחר כך ונתגלו כמגוזמים). באותו יום הותקפו גם מטרות אחרות, ובהן נהרגו 11 אזרחים נוספים, ביניהם

אישה ושבעת ילדיה. למרות הבעת הצער על ידי ראש ממשלת ישראל שמעון פרס, ההרג עורר תגובות נזעמות בעולם והחל לחץ בינלאומי להפסקת המבצע. ואכן ב-25 באפריל החליטה מועצת הביטחון של האו"ם לגנות את ישראל (בחשד שישראל פגעה בכוונה בבסיס האו"ם), תוך דרישה מיידית להפסיק את המבצע (שבראשיתו דווקא נהנה מתמיכה בינלאומית ניכרת, שהתבטאה גם בפסגת ה-G8 בסנט-פטרסבורג). יומיים לאחר מכן הכריזה מדינת ישראל על סיום המבצע. התקשורת ודעת הקהל המקומית והעולמית רגישות לאבדות של אזרחים. רעש תקשורתי מסוג זה, המניע ביקורת בינלאומית, גורם לאובדן משאבי לגיטימציה. בכול הסבבים בעזה התגלתה הלגיטימציה הבינלאומית כמשאב מתכלה במהירות בגלל התמונות שיצאו מהרצועה. הכלה פוטרת את ישראל מסיכונים אלו, הנובעים מנקיטת יוזמה צבאית למיגור חיזבאללה או חמאס (ענבר ושמיר, 2013, עמ' 12-13).

7. ההכלה בזירה הלבנונית והפלסטינית היא גם תוצאה של סדר עדיפויות אסטרטגי. האיום הקיומי הוא התוכנית הגרעינית האיראנית. לכן, ישראל מעדיפה להתכונן לאפשרות של מניעה אסטרטגית באיראן ואינה רוצה לסטות ממיקוד זה על ידי יוזמות צבאיות בזירות אחרות, שעלולות להסתבך ולדרוש משאבים שראוי שיהיו פנויים למאמץ העיקרי - איראן. מניעת התחמשותה של איראן בנשק גרעיני היא העניין הראשון במעלה של ישראל. באופן כללי, ישראל חוששת מעימות צבאי רב-זירתי. ההכלה בלבנון לאחר הנסיגה בשנת אלפיים הייתה גם בשל הצורך להתמקד בזירה הפלסטינית (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 46). לאחר מבצע "שומר חומות" של פעילות אווירית בעזה במאי 2021, שבו התפרעו ערביי ישראל ופגעו ביהודים, התחדד החשש לאפשרות של חזית נוספת - זירת הפנים - שאליה לא הייתה ערוכה המדינה. אפשרות זאת חיזקה את הנטייה להכלה בעזה.

ישראל היתה מעוניינית גם לשמר את הבידול שנוצר בין הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון לבין חמאס בעזה, לאחר שחמאס השתלט על הרצועה ביוני 2007. הבידול החליש את התנועה הלאומית הפלסטינית האויבת של ישראל והדגיש את קיצוניותה. לכן, ישראל חשבה ש"חמאס חלש" הוא יעד רצוי וההכלה שירתה מטרה זאת. אכן ישראל המשיכה לספק מים וחשמל לעזה והתירה יצוא ויבוא סחורות מתוכה. יתר על כן, ישראל הסכימה להעברת מיליני דולרים מקטר לחמאס כדי לחזק את אחיזת הארגון האסלאמיסטי ברצועה.

בהתאם לתפיסת "כיסוח הדשא", ישראל יזמה שתי פלישות קרקעיות מוגבלות (מבצע עופרת יצוקה, דצמבר 2008 - ינואר 2009 ומבצע צוק איתן, מ-17 ביולי עד ארבעה באוגוסט 2014). יעדי המבצעים היו לפגוע ביכולות הצבאיות של חמאס וליצור הרתעה לצורך רגיעה זמנית ולא כיבוש הרצועה או מיטוט שלטון חמאס. מבצעים אלה והתקיפות מהאוויר במהלך השנים לא מנעו את ההתחמשות ואת בנין הכוח העקבי של חמאס. ישראל נכשלה בהשגת "חמאס חלש" ו"חמאס מורתע" כפי שהתברר בשבעה באוקטובר. נראה שישראל לא היטיבה מספיק ב"כסוח הדשא".

8. נראה שגם שינוי האופי של הקצונה בצה"ל הוא גם גורם שהשפיע על ההיסוסים לצאת להכרעה ולהעדיף הכלה. בניגוד לרוב הצבאות, לצה"ל שורשים מיליציוניים (הגנה ופלמ"ח). צה"ל היה בראשיתו גם צעיר מאוד. התרבות הארגונית הייתה לא-פורמלית ותוססת, והדגישה את היוזמה, התחבולנות וההתקפה. ידועה אמרתו של רא"ל משה דיין על העדפתו לסוסים דוהרים על פני שוורים עצלים. לאחר מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973, גדל צה"ל במידה ניכרת בעקבות לקחי המלחמה וההתחמשות המואצת של צבאות ערב (Inbar, 1983).

במקביל להתרחבות צה"ל, הוא עבר תהליכי בירוקרטיזציה והתמקצעות, בדומה לצבאות גדולים אחרים (ספראי ובן-ארי 2021, עמ' 51-64; בן-שלום ושרב, 2012, עמ' 28-36). בו בזמן, מרכיב הטכנולוגיה הפך לחשוב יותר בלוחמה מודרנית. גם תהליך המשפטיזציה בצה"ל (כמו ביתר צבאות המערב) מהווה בלם ליוזמות התקפיות. צבא מסוג זה דורש מנהיגות שונה. הקצין שצבא כזה מצמיח כבר אינו "הגיבור הלוחם" המוכן ליטול סיכונים ולחרף נפשו, אלא "המנהל" אשר מפעיל מסגרות גדולות ומצליח לשלב מרכיבים שונים של עוצמה צבאית (Janowitz, 1960, pp. 21-75). בכל צבא מודרני קיים האתגר לשמר את רוח הגבורה והלוחמנות. לאחר מלחמת לבנון השנייה ב-2006 רבו הביקורות על מפקדי צה"ל, שניהלו את המלחמה מאחורי מסכי פלזמה במקום בראש כוחותיהם. גם הקצינים בצה"ל שצוברים ניסיון קרבי, נחשפים להלך מחשבה הרואה בהכלה את החלופה המיטבית בניגוד לעבר. האופי המשתנה של הקצונה בצה"ל ושל עמדות הצבא מגביר את הנטייה של הדרג המדיני, שבדרך כלל מאמץ את המלצות הצבא לפעולה או לאי-פעולה, להכלה.

סיכום

בשלושת העשורים האחרונים השתמשה ישראל בתכיפות רבה יותר בחלופת ההכלה תוך דחיקת ההכרעה. תפיסה זו הפכה להיות מרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל, אף על פי שלא הוכר כמרכיב כזה. הסיבות לנטייה להכלה הן מגוונות. כל אחת מהסיבות שנמנו בלמה יוזמה התקפית וניסיון להכרעה, ולעיתים חלקן או כולן פעלו כמכלול בשקול לבחירת תגובה מתאימה. משקלן במערכת קבלת ההחלטות משתנה מעת לעת. שיקולים של מדיניות חוץ, שיקולי פנים, הרצון להימנע משלטון מתמשך באוכלוסיות עוינות גדולות לצד התפתחות של יכולות טכנולוגיות כגון האש מנגד, הדיוק הרב יותר של אמצעי האש, מודיעין מדויק. מנגד נשקלו יכולות היריב לפגוע בעורף, אך גם היכולות הגנתיות נגד אש תלול-מסלול – כל אלה שירתו את העדפת ההכלה בעשורים האחרונים על פני הכרעה. גם שינויים בתוך צה"ל ותפיסת המלחמה המודרנית השפיעו על הכיוון של העדפת ההכלה. ההכלה היא חלופה שיש בה היגיון והיא משרתת אינטרסים פוליטיים ואסטרטגיים, כפי שהוסבר לעיל.

במבחן התוצאה כפי שהוכח בשבעה באוקטובר 2023, חסרונה הגדול הוא הפגיעה בהרתעה הישראלית. להוותנו, הכלה לאורך זמן רב משדרת רתיעה מעימות צבאי וחולשה באזור שהתרבות הפוליטית שלו היא כוחנית מאוד. במזרח התיכון השימוש בכוח הוא חלק מארגז הכלים של ישויות מדיניות ואינו נעדר לגיטימיות.

נוסף על כך, מדיניות ההכלה ממושכת מאפשרת ליריב זמן להתעצמות ללא הפרעה. ההכלה וההתעצמות שבעקבותיה יוצרות סיכון עתידי גדול יותר לישראל. התברר שהטילים שבידי החיזבאללה לא החלידו, והם גרמו לאבדות ולנזק עצום למדינת ישראל ב-2006. ההתעצמות בטילים המרשימה של חיזבאללה לאורך השנים יצרה משוואה שמשמעותה היא, שישראל מורתעת מפעולה נגדו.

גם מול עזה קיבלה ישראל את הנוסחה של "שקט תמורת שקט" שהעניקה לחמאס זמן לבניית תשתית צבאית. המודיעין הישראלי הופתע מהיקף המערך התת-קרקעי וממרכיבים נוספים של הסד"כ של חמאס. בשבעה באוקטובר שלמה ישראל מחיר עצום עבור הריסון של שימוש בכוח צבאי כלפי חמאס. הפרדוקס הוא שהכלה, שנראית כמוצלחת לאורך זמן, גם גורמת לשאננות ולתנאים המובילים לכשלי הרתעה ולהפתעות אסטרטגיות מכאיבות. מתקפת חמאס בשמחת תורה היא הדוגמה לכך.

יתרה מכך, מדיניות האיפוק מנרמלת את השימוש בכוח של יריבי ישראל. העולם התרגל לירי טילים על האוכלוסייה הישראלית כשהתופעה הזו הפכה לשכיחה. ירי טילים על אוכלוסייה אזרחית התחיל להיראות כשגרה וזעזע פחות את הקהילה הבינלאומית. ההכלה המתמשכת כרסמה בהצטברות משאבי לגיטימציה בניגוד ליעדה המקורי. האיפוק והעדר התגובה החריפה אף מאפשרים את הגדלת המינון של האלימות נגד ישראל לאורך זמן. חמאס הרחיב בהדרגה את טווח הטילים שלו ואף הגדיל את כושר ההרס של ראשי החץ. הגידול שהתרחש לאורך זמן, אמלל את חייהם של יותר ויותר ישראלים ולא נתפס כשינוי בכללי המשחק.

מדיניות ההכלה יצרה תסכול רב בקרב הציבור הישראלי, במיוחד בין אלו אשר היו בטווח הטילים במשך שנים רבות. הציפייה הייתה שצה"ל יכה אחת אפיים את אלו המתגרים אותו, כפי שעשה בעבר, וכך יחסל את האיום. ממשלת ישראל השתמשה בצה"ל במשורה, וגרמה לתחושה לא נוחה שחיי החיילים חשובים יותר מחיי האזרחים בעורף. האזרחים ציפו מהמדינה לקיים את האמנה החברתית המחייבת את המדינה לספק להם ביטחון. יתרה מזאת, העדר ניסיונות להכרעה (סיכול איומים ודחיית התעצמות נוספת) משפיעה על הלכי המחשבה של הקצונה הישראלית, וזו לא מתנסה ביוזמות התקפיות למיגור האויב.

לעומת זאת, למכה מקדימה ולהכרעה צבאית יש היגיון אסטרטגי לא מבוטל. מובן שצריך להבין את המגבלות המדיניות (בעיקר) על חופש הפעולה הישראלי ולמצוא את הדרך להתמודד עמן. חשיבה כזאת שירתה היטב את ישראל בעבר. החלטה לבחור בכוון הזה היא תמיד הימור, אבל גם ההכלה אינה מתכון בטוח כפי שראינו בשבעה באוקטובר. המחיר שהכלה גובה במטבע ההרתעה הוא בעיתי מאוד. ישראל אינה יכולה לשרוד באזור אם יש כרסום משמעותי בהרתעתה, ולכן, אין לותר על המכה המקדימה והמונעת, שהייתה חלק מתפיסת הביטחון הישראלית המקורית, כחלופה שיש לשקול אותה ברצינות. דחיית הקץ אינה תמיד נבונה, והכלה עלולה להתברר כהימור מסוכן ביותר, כפי שהסתבר לאסוננו בבוקר שבעה באוקטובר 2023. להכלה לאורך זמן יש ככול הנראה מחירים גבוהים מאלה של נקיטת יוזמה, אך הם אינם נלקחים בחשבון בגלל העדפה של שקט לאורך הגבולות.

פרופ' אפרים ענבר הוא נשיא מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS) וראש התוכנית לאסטרטגיה, דיפלומטיה וביטחון במרכז שלם. תא"ל (מיל') מנחם (מנה) בכרך הוא דוקטורנט באוניברסיטת בר-אילן.

רשימת המקורות

- איזנקוט, גדי (2015). אסטרטגיית צה"ל, **לשכת הרמטכ"ל**.
- בן-שלום, עוזי ושרב, גדעון (פברואר 2012). "תמורות בהכשרת המקצוע הצבאי בישראל". **מערכות**, גיליון 441, עמ' 28-36.
- הועדה לבידיקת אירועי המערכה בלבנון 2006. ועדת וינוגרד, (ינואר 2008). **מלחמת לבנון השנייה: דין וחשבון סופי כרך א'**.
- זיתון, יואב (29 במרץ 2018). "בין מדיניות ההכלה לשחיקת ההרתעה: דילמת הגדר בעזה". **Ynet**.
- זרחין, תומר ומועלם, מזל (2 בפברואר 2011). "הרמטכ"ל הזמני יאיר נוה: הקצין הדתי הבכיר ביותר בצה"ל". **וואלה!**.
- יעלון, משה (2008). **דרך ארוכה קצרה**. ידיעות ספרים.
- כוכבי, אביב (אוקטובר 2020). "תפישת ההפעלה לניצחון", **בין הקטבים**, גיליון 28-30, עמ' 7-10.
- לוי, דוד (10.2.2000). "אם יפלו קטיושות – אדמת לבנון תבער בלהבות", **שירות גלובס**.
- מדפיס בן-דור, רחל (2011). **אמא, יצאתי מלבנון!**. ספרי חמד.
- מיכאל, קובי, רגב, לימור וקמחי, דודי (אוקטובר 2020). "הכלה במקום הכרעה: הפנמת גבולות המיליטריזם הפוליטי בישראל". **עדכן אסטרטגי**, כרך 23, גיליון 4, עמ' 14-27.
- מרסיאנו, אילן (17 ביולי 2006). "אולמרט: ניאבק על הזכות לחיים נורמליים", **Ynet**.
- מערכת וואלה! (3 ביוני 2001) "שרון: איפוק הוא כוח". **וואלה!**
- מערכת ערוץ 7 (31 באוגוסט 2003). "אשקלון לא תהפוך לקו חזית". **ערוץ 7**.
- מערכת גלובס (10 בפברואר 2000). "'דוד לוי: אם יפלו קטיושות – אשמת לבנון תבער בלהבות". **גלובס**.
- מתניה, אביתר, ובכרך, מנחם (פברואר 2023) "מניעה אסטרטגית כרגל חמישית בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל – מסמך יסוד", **עדכן אסטרטגי**.
- סיבויני גבי ובזק, יובל (יוני 2021). "תפיסת הניצחון: הצורך בתפיסת לחימה מעודכנת", **מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון**.
- סיבויני, גבי, בזק, יובל, ופרל פינקל, גל (אפריל 2018). "פיתוח חשיבה ביטחונית צבאית בצה"ל", **עדכן אסטרטגי**, כרך 21, גיליון 8, עמ' 3-13.
- ספראי, מוטי ובן-ארי, איל (2021). "מאחורי הקלעים של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים: ניתוח המנגנונים הארגוניים". **בין הקטבים**, גיליון 26-27, עמ' 151-164.
- ענבר, אפרים ושמיר, איתן (דצמבר 2013). "כיסוח הדשא: האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים". מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, **עיונים בביטחון המזרח התיכון** 105.
- שוקר, פנינה (4 בפברואר 2022). "רגישות החברה הישראלית לנפגעים והשפעתה על קבלת החלטות בסוגיות צבאיות". **מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון**.
- שמיר, יצחק (1996). **סיכומי של דבר**. ידיעות אחרונות.
- שרגאי, נדב (2 בנובמבר 2006). "ראש אכ"א שטרן: יש לנו עודף רגישות לחיי אדם". **הארץ**.
- Eliot A. Cohen, "The Mystique of U.S. Air Power," *Foreign Affairs* Vol. 73, No. 1 (January/February 1994), pp. 109–124.
- Christopher Gelpi, Peter D. Feaver & Jason Reifler, *Paying the Human Costs of War*, Princeton University Press, 2009.
- Efraim Inbar, "Israeli Strategic Thinking After 1973," *Journal of Strategic Studies*, 6 (March 1983).
- Morris Janowitz, *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait* (Glencoe: The Free Press, 1960).
- Itamar Lifshitz & Erez Seri-Levy, "Israel's inter-war campaigns doctrine: From opportunism to principle," *Journal of Strategic Studies* (August 2022), pp. 293–318.
- Luttwak Edward, "Toward Post-Heroic Warfare," *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 3 (May/June 1995).
- Eitan Shamir, "Israel's post-heroic wars: exploring the influence of American military concepts on Israel's adaptation of post-heroic warfare," *Israel Affairs*, vol. 24 (June 2018), pp. 686-706.

**מכון ירושלים
לאסטרטגיה ולביטחון**

© מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון

אדר ב' התשפ"ד | אפריל 2024

טל': 02-940-6060 | www.jiss.org.il | info@jiss.org.il

facebook.com/JissDigital | twitter.com/JISS_Israel